

Refugee Students through the Perspective of School Psychological Counselors

Bilge Topaloğlu (Ph. D. Stud.)
Anadolu University- Turkey
ORCID: 0000-0002-0683-8854
bilget@anadolu.edu.tr

Assoc. Prof. Dr. Bilge am Aktaş
Anadolu University- Turkey
ORCID: 0000-0002-2742-8184
bilgec@anadolu.edu.tr

Abstract

In this study, it was aimed to determine the opinions of school psychological counselors about the problems faced by refugee students in the educational institution they work in, and solution suggestions for these problems. In this study, case study, one of the qualitative research methods, was used and the study was designed with a embedded single case design. The participant group of the research consists of 10 school psychological counselors working in official education institutions within the Ministry of National Education, located in the Odunpazarı and Tepebaşı district centers of Eskişehir. Participants were determined by snowball sampling method. A semi-structured interview form was used as a data collection tool. After receiving expert opinions for the prepared interview questions, the interview form was given its final form. The interviews with the participant group were conducted online and lasted between 15-35 minutes. The data were analyzed by content analysis method. After coding the data, the themes of the coded data were written. In order to contribute to the validity of the research, direct quotations of the participant group were included in the findings section, and participant confirmation was carried out. In order to contribute to the reliability of the data analysis, two experts checked the consistency of the results with each other during the data analysis. In the study, it was concluded that refugee students have poor communication skills, insufficient ability to express and express themselves, and experience problems such as academic failure, social adaptation problems, inability to communicate with their environment, and difficulties in learning to read and write. In line with these results, suggestions were presented to school psychological counselors, classroom teachers and other employees involved in the process.

Keywords: Refugee, Migration, School Counselor, Case Study

**E-International Journal
of Educational
Research**

Vol: 13, No: 1, pp. 69-84

Research Article

Received: 2021-12-03
Accepted: 2022-02-08

Suggested Citation

Topaloğlu, B., am Aktaş, B. (2022). Refugee students through the perspective of school psychological counselors, *E-International Journal of Educational Research*, 13(1), 69-84. DOI: <https://doi.org/10.19160/e-ijer.1032079>

Extended Abstract

Problem: The rapidly increasing phenomenon of migration in our globalizing world has reached its peak in the 21st century. Due to reasons such as poverty, hunger, death, and the way countries are managed, thousands of people leave their homeland, where they were born and grew up, and migrate to other countries in search of new hopes for the future and life in cross-border countries. According to the World Migration Report (2020), the number of immigrants, which was 220 million in 2010, reached 248 million in 2015 and 271 million in 2019. Considering these figures, it is seen that today 3.5% of the world's population consists of refugees and 1 out of every 30 people in the world continues to exist as a refugee (WMR,2020).

Individuals who apply for asylum in a different country from their own country and whose application is accepted by the competent authorities are referred to as refugees. In order for a person to obtain refugee status, they must first apply for asylum in the country of destination. After this application is accepted by the relevant country, it becomes a legal dimension of refugee (Güneş, 2019). According to the first article of the United Nations Convention Relating to the Legal Status of Refugees (1951), "Any person who is outside the country of his/her nationality and is excluded from the protection of that country because of a well-founded fear of being persecuted because of his/her race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion. who cannot benefit from it, or who do not want to benefit from it due to the fear in question; Every person who does not have a nationality or is outside the country of residence as a result of such events, is unable to return there or does not want to return due to the fear in question is referred to as a 'refugee' (UNHCR, 2011).

After the civil war that broke out in our neighboring country Syria, many Syrian people had to go to many countries, including Turkey, as refugees. In our country, in the first place, this situation was thought to be temporary and short-term solutions were tried to be found; measures have been tried to be taken in areas such as health, nutrition and life safety (Kağnıcı, 2017). However, with the prolongation of the process, it was seen that it was necessary to make longer-term plans, and education came at the beginning of these plans. In our country, even though refugee children are included in the education process in schools in order not to be deprived of their right to receive education, they face much more problems than other students. Narasiah et al. (2011) stated that refugee children who left their country due to the war and had to migrate to another country experience problems such as adaptation, communication, belonging, and marginalization due to differences in religion, language, race and culture. Çetin, Çeri, Nasiroğlu & Ceri (2018) stated that psychological problems such as anxiety, phobia, and post-traumatic stress disorder are common in refugee children. Şeker & Aslan (2015) stated that children who suffer from post-traumatic stress disorder as a result of the violence they are exposed to in the countries they have to migrate experience difficulties in meeting their needs during the education process and adapting to the environment. Considering the high number of child refugees among the refugees who immigrated to our country, necessary studies should be carried out to ensure that these children are not deprived of their right to education.

In this study, it was aimed to determine the opinions of school psychological counselors about the problems faced by refugee students in the educational institution they work in, and solution suggestions for these problems. In this context, answers to the following questions were sought during the research process:

1. What are the problems that refugee students have in communicating with their environment?
2. What are the problems that refugee students face in friendships?
3. What is the academic success/failure status of refugee students?
4. What problems are encountered in reaching the parents of refugee students?
5. What kind of arrangements should be made in school guidance services for the integration of refugee students in the Turkish education system?

Method: In this study, case study, one of the qualitative research approaches, was used. Yildırım & Şimşek (2013) expressed the case study as a detailed examination of a situation within the scope of 'why' and 'why' questions. In this study, embedded single case design was used. In the embedded single case

design, there is a substrate or units under a single state (Yin,2003). In this study, while refugee students constitute the only case of the research, the studies carried out in the school guidance services for the academic status of the students, their parents, communication problems, friendship relations and their integration in the Turkish education system represent the sub-units under this situation. The study group of the research consists of 10 school counselors. Participants were determined by snowball sampling method. In this method, one of the working group related to the subject being researched is contacted. With the help of the information received from the contact person, the second person is reached, and the second person is the third person. In this way, the sample begins to expand in the form of a growing snowball (Yazıcıoğlu and Erdoğan, 2004). Within the scope of this study, snowball sampling method was preferred in order to reach psychological counselors working with refugee students more easily. Based on this method, suggestions were received from the counselors who were interviewed about other psychological counselors working with refugee students; In this way, other participants were reached in the form of an expanding snowball. The names of the individuals in the participant group were coded as PD1, PD2, PD3,.....,PD10.

As a data collection tool, a semi-structured interview form, which was finalized after taking expert opinion, was used. The data were analyzed by content analysis method. Aslan & Tavşancıl (2001) defined content analysis as categorizing the message covered by written and verbal expressions in an objective and regular format, converting them into figures and making predictions. In this study, after coding the data, the themes of the coded data were written. In order to strengthen the validity of the study, direct quotations of the participant group were included in the findings section and participant confirmation was carried out. In order to support the reliability of the study, two experts checked the consistency of the results with each other during the analysis of the data.

Conclucions: As a result of the research, the majority of the refugee students in general do not know enough Turkish, they have difficulty in communicating and developing social relations, they are exposed to the traumatic experiences caused by the war in their own country, they exhibited a more socially introverted structure, therefore they have problems in communication skills have been observed to live. It has been observed that refugee students experience sudden outbursts of anger and act more impulsively due to their inability to express themselves, school psychological counselors have difficulty in understanding the feelings and thoughts of refugee students due to communication problems, and they have difficulties in providing psychological.

It has been observed that refugee students are included in the education system without adequately learning Turkish, and as a result, these students generally experience problems such as academic failure and inability to adapt to the classroom environment, and refugee parents have little interest in their children's education. As a result of the research, it was seen that the unconditional acceptance of refugee students, especially by the classroom teachers, helped these students to be accepted more easily by their other friends socially.

Suggestions: In line with the results of the research, the following suggestions are presented:

- Opening courses in public education centers and integration classes in schools so that refugee students can learn Turkish,
- Giving seminars to all students and teachers on refugees, migration, and Turkey's culture in order to facilitate the integration of refugee students and to strengthen their social relations with other students; in this way, the establishment of a multicultural perspective,
- Considering that refugee students have difficulties in social adaptation, conducting classroom guidance studies with these students on emotion control, anger control, friendship relations in order to improve their social relations
- For refugee students who had to immigrate to our country after the trauma of war, adding trauma-related activities to guidance activities, conducting group work, providing psychological counselors with trauma-related training,
- Considering that refugee students generally experience academic failure and cannot participate effectively in the guidance activities due to their insufficient communication skills, emphasis should be placed on educational guidance activities in order to increase academic success after studies are carried out to improve language skills for refugee students.

Okul Psikolojik Danışmanlarının Gözünden Mülteci Öğrenciler

Bilge Topaloğlu (Dok. Öğr.)
Anadolu Üniversitesi- Türkiye
ORCID: 0000-0002-0683-8854
bilget@anadolu.edu.tr

Doç. Dr. Bilge Çam Aktaş
Anadolu Üniversitesi- Türkiye
ORCID: 0000-0002-2742-8184
bilgec@anadolu.edu.tr

Özet:

Bu araştırmada okul psikolojik danışmanlarının çalıştıkları eğitim kurumunda bulunan mülteci öğrencilerin karşı karşıya kaldığı problemlere ilişkin görüşleri ile bu problemlere yönelik çözüm önerilerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmış ve çalışma iç içe geçmiş tek durum deseni ile desenlenmiştir. Araştırmanın katılımcı grubunu Eskişehir ili Odunpazarı ve Tepebaşı ilçe merkezlerinde bulunan ve MEB bünyesinde resmi öğretim kurumlarında görev yapan 10 okul psikolojik danışman oluşturmaktadır. Katılımcılar kartopu örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Hazırlanan görüşme soruları için uzman görüşleri alındıktan sonra görüşme formuna son şekli verilmiştir. Katılımcı grup ile yapılan görüşmeler, çevrimiçi ortamda gerçekleştirilmiş ve 15-35 dakika arası değişen uzunlukta sürmüştür. Veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Verilerin kodlaması yapıldıktan sonra, kodlama yapılan verilerin temaları yazılmıştır. Araştırmanın geçerliliğine katkı sağlamak için, bulgular bölümünde katılımcı grubun doğrudan alıntılarına yer verilmiş ayrıca katılımcı teyidi gerçekleştirilmiştir. Veri analizinin güvenilirliğine katkı sunmak için, veri analizi esnasında iki uzman tarafından sonuçların birbiri ile tutarlılığı kontrol edilmiştir. Veri toplama ve analiz bölümleri ayrıntılı açıklanarak, çalışmanın güvenilirliğine katkı sunmak amaçlanmıştır. Araştırmada mülteci öğrencilerin Türkçeyi yeterli düzeyde bilmiyor olmaları nedeniyle iletişim becerilerinin zayıf, kendilerini anlatma ve ifade etme yeteneklerinin yetersiz olduğu, akademik anlamda başarısızlık, sosyal uyum problemleri, çevresiyle iletişim kuramama, okuma-yazma öğrenme noktasında zorlanma gibi sorunlar yaşadıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca psikolojik danışmanların mülteci öğrencilerin duygu ve düşüncelerini anlamakta zorlandıkları ve buna bağlı olarak bu öğrencilere psikolojik destek sunma noktasında güçlüğ yaşadıkları, sınıf öğretmenlerinin de mülteci öğrencileri güçlü koşulsuz kabullerinin, bu öğrencilerin diğer öğrenciler tarafından kabul edilmesinde yardımcı olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda okul psikolojik danışmanlarına, sınıf öğretmenlerine ve süreçte yer alan diğer çalışanlara öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mülteci, Göç, Okul Psikolojik Danışmanı, Durum Çalışması

**E-Uluslararası
Eğitim Araştırmaları
Dergisi**

Cilt: 13, No: 1, ss. 69-84

Araştırma Makalesi

Gönderim: 2021-12-03
Kabul: 2022-02-08

Önerilen Atıf

Topaloğlu, B., Çam Aktaş, B. (2022). Okul psikolojik danışmanlarının gözünden mülteci öğrenciler, *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 69-84. DOI: <https://doi.org/10.19160/e-ijer.1032079>

GİRİŞ

Göç, ekonomik, sosyal, politik, dini vb. nedenler yüzünden insan topluluklarının hayatlarının bir kısmını ya da tamamını yaşamak için bir yerleşim bölgesinden başka bir yerleşim bölgesine gerçekleştirdikleri yer değiştirme eylemidir (Özer,2004' den akt., Sayın, Usanmaz ve Aslangiri, 2016). Sosyo-ekonomik olarak daha iyi şartlarda yaşamak veya buldukları ülkede var olan baskı ve savaştan kaçmak amacıyla, tarihin pek çok evresinde insanlar göç etmek durumunda kalmışlardır. Göçün tarihsel sürecine baktığımızda insanlığın olduğu her evrede göçün de var olduğu, yalnız içinde bulunulan dönemin şartları doğrultusunda farklı sebeplerle ve şekillerle gerçekleştiği görülmüştür. İnsanlığa ait bir kavram olarak görülen göç, dünya üzerinde varlığını sürdüren diğer canlıları da içine alan bir olgudur. Globalleşen dünyamızda ise hızla artan göç olgusu, 21.yüzyılda en tepe noktaya ulaşmıştır. Savaşların neden olduğu fakirlik, açlık, ölüm, ülkelerin yönetilme şekilleri gibi sebepler nedeniyle, binlerce insan doğup büyüdüğü topraklarını, anavatanlarını terk ederek, sınır ötesi ülkelerde geleceğe dair, yaşama dair yeni umutlar aramak amacıyla başka ülkelere göç etmektedir. Dünya Göç Raporu (2020)'na göre 2010 yılında 220 milyon olan göçmen sayısı, 2015 yılında 248 milyon, 2019 yılında ise 271 milyona ulaşmıştır. Bu rakamlar göz önüne alındığında, günümüzde dünya nüfusunun %3,5'ini mültecilerin oluşturduğu ve dünya üzerinde her 30 kişiden 1'inin mülteci olarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir (WMR, 2020).

Kendi yaşadığı ülkeden, farklı bir ülkeye sığınma amacıyla başvuru yapan, yaptığı başvurusu yetkili makamlar tarafından kabul edilen bireyler mülteci olarak ifade edilmektedir. Bir kişinin mülteci statüsü elde edebilmesi için, ilk olarak gideceği ülkeye iltica başvurusunda bulunması gerekmektedir. Yaptığı bu başvurunun ilgili ülke tarafından kabul edilmesi sonunda ise, mültecilik yasal boyutu olmaktadır (Güneş, 2019). Birleşmiş Milletler, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme(1951)' sinin 1. maddesinde "İrki, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle , yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıs 'mülteci' sıfatı altında ifade edilmiştir (UNHCR,2011).

Komşu ülkemiz Suriye'de ortaya çıkan iç savaş sonrası, pek çok Suriyeli insan, diğer ülkelere göç etmek durumunda kalmışlardır. Türkiye'nin aralarında bulunduğu çok sayıda ülkeye mülteci konumunda gitmek zorunda kalan Suriyeli insanlar, gittikleri ülkelerde yaşama tutunurken farklı problem alanlarıyla da aynı zamanda mücadele etmek durumunda kalmışlardır. Sınırlarını açarak çok sayıda insanı kabul eden ülkemizde, ilk etapta bu durumun geçici olduğunu düşünülüp kısa vadeli çözümler bulunmaya çalışılmış; sağlık, beslenme, can güvenliği gibi alanlarda önlemler alınmaya çalışılmıştır (Kağnıcı, 2017). Ancak sürecin uzaması ile, daha uzun vadeli planların yapılmasının gerekli olduğu görülmüştür ve bu planlamaların başında ise eğitim gelmiştir.

Ülkemizde, mülteci çocuklar eğitim alma haklarından mahrum kalmamaları adına, okullarda eğitim-öğretim sürecine dahil olmuş olsalar da diğer öğrencilere kıyasla çok daha fazla problem ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu nedenle mülteci öğrencilerin yalnız eğitimlerini sürdürmelerine yardımcı olmak değil aynı zamanda bu öğrencilere ihtiyaç duydukları psikolojik yardımın da sunulması gerekmektedir. Narasiah, Kirmayer, Munoz, Rashid, Ryder, Guzder, Pottie (2011) savaş nedeniyle ülkelerinden ayrılan ve başka ülkeye göç etmek zorunda kalan mülteci çocukların din, dil, ırk, kültür farklılıklarından kaynaklı uyum, iletişim, aidiyet kurma, ötekileştirilme gibi problemler yaşadıklarını belirtmiştir. Çetin, Çeri, Nasıroğlu, Ceri (2018) mülteci çocuklarda anksiyete, fobi, travma sonrası stres bozukluğu gibi psikolojik problemlerin yaygın olarak görüldüğünü söylemiştir. Ülkemize göç eden mülteciler arasındaki çocuk mülteci sayısının da yüksek olduğu göz önüne alınırsa, bu çocukların eğitim haklarından mahrum kalmamaları için gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir. Kağnıcı (2017) mülteci öğrencilere yönelik psikolojik yardımın kültürel engeller sebebiyle yeterli düzeyde verilemediğini, psikolojik danışmanlara bu noktada büyük görevler düştüğünü belirtmiştir.

Bu çalışmada okul psikolojik danışmanlarının çalıştıkları eğitim kurumunda bulunan mülteci öğrencilerin karşı karşıya kaldığı problemlere ilişkin görüşleri ile bu problemlere yönelik çözüm

önerilerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu kapsamda araştırma sürecinde aşağıda yer alan sorulara cevaplar aranmıştır:

1. Mülteci öğrencilerin çevresiyle iletişim kurma konusunda yaşadığı sorunlar nelerdir?
2. Mülteci öğrencilerin arkadaşlık ilişkilerinde karşılaştığı sorunlar nelerdir?
3. Mülteci öğrencilerin akademik başarı/başarısızlık durumları nasıldır?
4. Mülteci öğrencilerin ebeveynlerine ulaşma noktasında hangi sorunlarla karşılaşmaktadır?
5. Mülteci öğrencilerin Türk eğitim sistemi içerisinde entegrasyonu için okul rehberlik hizmetlerinde ne tür düzenlemeler yapılmalıdır?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, verilerin toplanması ve verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Mülteci öğrencilerin karşı karşıya kaldıkları problemleri belirlemek ve çözüm önerileri bulmak amacıyla okul psikolojik danışmanlarının mültecilere ilişkin görüşlerinin incelendiği bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımlarından durum çalışması kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2013) durum çalışmasını, 'niçin' ve 'neden' soruları kapsamında, bir durumun detaylı bir şekilde incelenmesi olarak ifade etmiştir. Yin (2003)'e göre durum çalışması, bir ya da birden fazla özel durumun otantik çerçevede ayrıntılı bir şekilde analizinin yapılmasıdır. Bu çalışmada içiçe geçmiş tekli durum deseni kullanılmıştır. İçiçe geçmiş tekli durum deseninde tek bir durumun altında alt tabaka veya birimler yer alır (Yin,2003). Bu çalışmada mülteci öğrenciler araştırmanın tek durumunu oluştururken öğrencilerin akademik durumları, ebeveynleri, iletişim sorunları, arkadaşlık ilişkileri ve Türk eğitim sistemi içerisindeki entegrasyonu için okul rehberlik hizmetlerinde yapılan çalışmalar bu durumun altında yer alan alt birimleri temsil etmektedir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 eğitim-öğretim yılı Eskişehir ili Odunpazarı ve Tepebaşı ilçe merkezlerinde bulunan, MEB bünyesindeki resmi öğretim kurumlarında görev yapan ve araştırmayı kabul eden psikolojik danışmanlar oluşturmaktadır. Bu araştırmada katılımcılar kartopu/zincir örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Bu yöntemde üzerinde araştırma yapılan konuya ilişkin çalışma grubundan biri ile temasa geçilir. Temasa geçilen kişiden alınan bilgiler yardımıyla, ikinci kişiye, ikinci kişiden üçüncü kişiye ulaşılır. Bu sayede, büyüyen bir kartopu şeklinde, örneklem genişlemeye başlar (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004). Bu çalışma kapsamında mülteci öğrencilerle çalışan psikolojik danışmanlara daha kolay ulaşabilmek için kartopu örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemle bağlı olarak görüşme gerçekleştirilen psikolojik danışmanlardan, mülteci öğrencilerle çalışan başka psikolojik danışmanlar konusunda öneriler alınmış; bu şekilde genişleyen bir kartopu şeklinde diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Katılımcı grupta yer alan bireylerin isimleri PD1, PD2, PD3,.....,PD10 şeklinde kodlanmıştır. Çalışma grubuna ait detaylı bilgi Tablo1.de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı Bilgileri

Psikolojik Danışman	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Lisans	Kıdem Yılı	Kurum türü	Mülteci öğrenci sayısı	Mülteci öğrencilere yönelik eğitim aldı mı?
PD1	Kadın	Lisans	PDR	5	İlkokul	160	Evet
PD2	Kadın	Lisans	PDR	8	İlkokul	250	Hayır
PD3	Erkek	Lisans	PDR	4	İlkokul	168	Evet
PD4	Erkek	Lisans	PDR	26	Lise	114	Evet
PD5	Erkek	Y.Lisans	PDR	5	İlkokul	180	Evet
PD6	Erkek	Lisans	PDR	6	İlkokul	160	Evet
PD7	Kadın	Lisans	PDR	4	İlkokul	150	Evet
PD8	Kadın	Lisans	PDR	11	İlkokul	150	Hayır
PD9	Kadın	Y.Lisans	PDR	20	Ortaokul	79	Hayır
PD10	Kadın	Lisans	PDR	5	İlkokul	150	Evet

Tablo 1.'de görüldüğü gibi katılımcı grubun 6'sı kadın, 4'ü erkektir. Tüm katılımcıların Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik (PDR) lisans mezunu olduğu, 2 katılımcının da yüksek lisans mezunu olduğu görülmüştür. Katılımcıların kıdem yıllarının 5-24, mülteci öğrenci sayılarının 79-250 arasında değiştiği, çalıştıkları eğitim kurumlarının 1'inin lise, 1'inin ortaokul, 8'inin ise ilkokul şeklinde olduğu görülmüştür. Yine katılımcı grupta sadece 7 psikolojik danışmanın mülteci öğrencilere yönelik olarak eğitim aldığı görülmüştür.

Verilerin Toplanması

Bu çalışmada veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Yapılan görüşmelerde farklı bireylerden benzer konu hakkında bilgi alınmaya çalışılmıştır. Bu yöntemde araştırmacı, çalışma öncesinde hazırladığı sorulara ek olarak görüşme esnasında ihtiyaç duyulması halinde ek sorular sorarak da incelediği konu hakkında bilgi toplamaya çalışır. Görüşme esnasında, araştırmacı sorduğu soruların cümle yapısında, anlamsal açıdan farklılığa yol açmayacak şekilde değişiklik yapabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu doğrultuda bu çalışmada mülteci öğrenciler ile ilgili görüşleri ele alınacak olan psikolojik danışmanlara yönelik yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan görüşme soruları için ikisi Eğitim Programları ve Öğretim alanında, ikisi de Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik alanında uzman olan dört kişiden uzman görüşü alınmıştır. Alınan uzman görüşleri sonunda görüşme formuna son şekli verilmiştir. Görüşmeler katılımcı gruptan alınan randevu doğrultusunda kendileri için de uygun bir gün ve saatte, çevrimiçi ortamda gerçekleştirilmiş ve 15-35 dakika arasında değişen uzunlukta sürmüştür. Katılımcılardan alınan izin sonrası görüşmeler kayıt altına alınmıştır.

Bu araştırma Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 27.04.2021 tarihli 60383 nolu etik kurul kararı ile gerçekleştirilmiştir.

Veri Analizi

Verilerin analizi aşamasında ilk olarak, gerçekleştirilen görüşmelerin dökümü yapılmıştır. Bu esnada katılımcıların ve araştırmacının ifadeleri, hiçbir düzeltmeye uğramadan olduğu gibi yazılmıştır. Görüşme yapılan her bir katılımcıya birer kod (PD1, PD2, PD3) verilmiştir. Çalışmada içerik analizi yöntemi ile, toplanan verilerin analizi gerçekleştirilmiştir. Aslan ve Tavşancıl (2001), içerik analizini yazılı ve sözel ifadelerin kapsadığı iletiyi, objektif ve düzenli bir formatta kategorize etme, rakamlara dönüştürme ve tahminde bulunma şeklinde tanımlamıştır. Yıldırım ve Şimşek (2013)'e göre, içerik analizi yapılırken elde edilen verilerden temalar ve bu temalara ait kod ve alt kodlar çıkarılmaktadır. Araştırmacı tarafından toplanan veriler incelendikten sonra kendi içerisinde anlamlı kategorilere ayrılır ve her bir kategorinin kavramsal açıdan ne anlama geldiği belirlenmeye çalışılır. Anlamlı bir çerçeve haline gelen bu kategoriler, daha sonra çalışmacı tarafından adlandırılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada verilerin kodlaması yapıldıktan sonra, kodlama yapılan verilerin temaları yazılmıştır. Çalışmanın geçerliliğini güçlendirmek için, bulgular kısmında katılımcı grubun doğrudan alıntılarına yer verilmiş ve psikolojik danışmanlardan görüşmelerin ardından teyit alınarak, katılımcı teyidi gerçekleştirilmiştir. Veri analizinin güvenilirliği için verilerin analizi sırasında iki uzman tarafından sonuçların birbiri ile tutarlılığı kontrol edilmiştir. Yine veri toplama ve analiz kısımları detaylı açıklanarak, çalışmanın güvenilirliğine katkı sunulmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

Okul psikolojik danışmanların gözünden mülteci öğrencilerin incelendiği bu çalışmada, psikolojik danışmanlarla yapılan görüşmeler sonucu elde edilen bilgiler doğrultusunda bulgular sunulmuştur.

Araştırmadan elde edilen bulgular 5 ana tema altında analiz edilmiştir. Bu ana temalar ile altında yer alan kodlar Tablo 2.'de görülmektedir.

Tablo 2. Araştırma sonucu elde edilen tema ve kodlar

Tema	Kod 1	Kod 2	Kod 3	Kod 4
Mülteci Öğrencilerin İletişim Becerileri	Mülteci öğrencilerin iletişim durumları	Mülteci öğrencilerin iletişim becerilerindeki sorunların kaynağı	Mülteci öğrencilerin iletişim becerilerindeki yetersizliğin sonuçları	Mülteci öğrencilerin iletişim becerilerinin geliştirilmesine yönelik öneriler
Mülteci Öğrencilerin Sosyal İlişkileri	Mülteci öğrencilerin sosyal ilişkilerinde yaşadıkları genel sorun alanları			
Mülteci Öğrencilerin Akademik Durumu	Mülteci öğrencilerin genel akademik durumları	Mülteci öğrencilerin yaşadığı akademik başarısızlığın kaynağı		
Mülteci Öğrencilerin Ebeveynleri	Mülteci öğrencilerin ebeveynlerin yaşadığı sorunlar	Mülteci öğrencilerin ebeveynlerinin okul ile iletişimleri		
Eğitim Sistemi İçerisinde Mülteci Öğrencilerin Entegrasyonu	Okul psikolojik danışmanları tarafından yapılan çalışmalar	Rehberlik hizmetleri çerçevesinde mülteci öğrencilere yönelik çözüm önerileri	Okul bağlamında mülteci öğrencilere yönelik çözüm önerileri	

Tablo 2.'de görüldüğü gibi mülteci öğrencilerin iletişim becerileri, mülteci öğrencilerin sosyal ilişkileri, mülteci öğrencilerin akademik durumu, mülteci öğrencilerin ebeveynleri ve eğitim sistemi içerisinde mülteci öğrencilerin entegrasyonu temalarına ulaşılmıştır.

1.Mülteci Öğrencilerin İletişim Becerileri:

Mülteci öğrencilerin iletişim becerileri teması altında, mülteci öğrencilerin iletişim durumları, mülteci öğrencilerin iletişim becerilerindeki sorunların kaynağı, mülteci öğrencilerin iletişim becerilerindeki yetersizliğin sonuçları ve mülteci öğrencilerin iletişim becerilerinin geliştirilmesine yönelik öneriler kodlarına yer verilmiştir. Her bir kod alt başlık olarak incelenmiş ve katılımcıların görüşlerinden alıntılar ile desteklenmiştir.

1.1.Mülteci Öğrencilerin İletişim Durumları: Okul psikolojik danışmanlarının görüşlerine göre, mülteci öğrencilerin genel olarak iletişim kurma becerilerinin zayıf, kendilerini ifade etme ve anlama becerilerinin yetersiz olduğu görülmüştür. Ayrıca sosyal ilişki kurmakta zorlandıkları ve kendi haklarını koruma noktasında diğer öğrencilere göre yetersiz kaldıklarını PD9 şu şekilde ifade etmiştir:

'Genellikle sessiz, içe dönük, sosyal olmayan bir profil mevcut. Kendilerini ifade etme, anlama ve haklarını arama söz konusu olduğunda silik kalabiliyorlar.'

1.2.İletişim Becerilerindeki Sorunların Kaynağı: Okul psikolojik danışmanlarının görüşlerine göre, mülteci öğrencilerin Türkçeyi yeterince öğrenmeden eğitim sistemine dahil olmaları, mülteci ailelerin evde Arapça konuşmaya devam etmesi ve kendi kültürlerini kaybetme korkusu nedeniyle çocuklarını Türkçe öğrenmeleri konusunda teşvik etmemesi, bu öğrencilerin iletişim becerilerindeki sorunların kaynağı olduğu sonucu görülmüştür. PD1 şu sözlerle durumu ifade etmiştir:

'Mülteci öğrencilerin aileleri anadillerini sanki kaybedeceklermiş gibi, çocuklar sanki Arapçayı unutup hep Türkçe konuşacaklar gibi bir korkuları var. Aslında asimile olmaktan korkuyorlar ve evde hep Arapça konuşuyorlar. Bu yüzden çocuklar Türkçe öğrenemiyorlar.'

Bunun yanı sıra mülteci öğrencilerin savaş ortamının yarattığı olumsuz yaşantılara maruz kalmaları dolayısıyla travmatik deneyimler yaşadıkları, bu nedenle de bu öğrencilerin okul içerisinde içe kapanık bir tutum sergiledikleri buna ek olarak kendi ülkelerinden ayrı olma ve başka bir ülkede yaşıyor olmanın verdiği duygu ile beraber, bu öğrencilerin iletişim becerilerinde sorun yaşadıkları görülmüştür. PD9'un şu ifadesi bu durumu örneklemektedir:

'Yaşadıkları travmatik deneyimler neticesinde bir içe kapanma söz konusu. Temelinde kendilerini güvende hissettikleri, aitlik duygularını geliştirdikleri vatanlarından ayrı olma ve bunun yansımaları mevcut.'

1.3.İletişim Becerilerindeki Yetersizliğin Sonuçları: Okul psikolojik danışmanlarının görüşlerine göre, mülteci öğrencilerin iletişim becerilerinin yetersiz olması sonucu kendini ifade edemedikleri, ani öfke patlamaları yaşadıkları ve diğer öğrencilere göre dürtülerini kontrol etme noktasında daha çok zorlandıkları görülmüştür. Bu durumu PD9 şu şekilde ifade etmiştir:

'Öfke patlamaları yaşayan, dürtüsellikleri ön planda olan ve öfke kontrol problemi olan öğrenciler de mevcut.'

Ayrıca mülteci öğrencilerin yeterli düzeyde Türkçe konuşamıyor olmaları nedeniyle okuma-yazma öğrenme noktasında sıkıntı yaşadıkları ve psikolojik danışmanların da Arapça bilmiyor olmaları nedeniyle öğrencinin psikolojik anlamda ne hissettiğini anlamakta zorlandığı ve ona yardımcı olma noktasında tıkanma yaşadığı görülmüştür. PD8 ifadesinde bu durum şu şekilde açıklanmıştır:

'Mülteci öğrenciler iletişim konusunda ciddi sıkıntı yaşıyor. Okuma-yazmada da ciddi sıkıntılar yaşandı...Yine psikolojik danışma anlamında da dil becerileri anlamında ciddi sıkıntılar çekiyoruz. Mesela Türkçe bilmeyen mülteci bir öğrencinin sıkıntısı var, o zaman ben onu anlamakta sıkıntı çekiyorum. Mülteci öğrenci Arapça konuşuyor ama ben Arapça bilmiyorum...'

1.4.İletişim Becerilerinin Geliştirilmesine Yönelik Öneriler: Okul psikolojik danışmanlarının görüşlerine göre, mülteci öğrenciler için Halk eğitim merkezlerinde Türkçe okuma-yazma kurslarının ve okullarda uyum sınıflarının açılarak bu sınıflarda öğrencilere Türkçe öğretimi yapılması, yine okul içerisinde gerçekleştirilen sosyal etkinliklere bu öğrencilerin dahil edilerek sosyal beceri kazanmalarına yardımcı olunması gibi unsurların bu öğrencilerin iletişim becerilerinin geliştirilmesinde etkili olabileceği görülmüştür. Bu durumu PD4 ifadesinde şu şekilde belirtmiştir:

'...Biz buna çözüm yolu getirdik. Eskişehir'de ilk olarak biz uyum sınıfı açtık. Halk eğitimden öğretmen geldi ve bu çocuklara Türkçe öğretmeye başladı. Açılan kurs sonrası çocuklar Türkçeyi ileri seviyede baya öğrendiler...Sonra biz yine bu öğrencileri sosyal etkileşim anlamında etkinliklere katmaya çalıştık...Bu şekilde etkinliklerle öğrencilerdeki iletişimsizlik sorununu büyük oranda çözmeye çalıştık.'

2.Mülteci Öğrencilerin Sosyal İlişkileri:

Mülteci öğrencilerin sosyal ilişkileri teması altında, mülteci öğrencilerin sosyal ilişkilerinde yaşadıkları genel sorun alanları koduna yer verilmiş ve katılımcıların görüşlerinden alıntılar ile desteklenmiştir.

2.1.Mülteci öğrencilerin sosyal ilişkilerinde yaşadıkları genel sorun alanları: Okul psikolojik danışmanlarının görüşlerine göre, mülteci öğrencilerin diğer Türk öğrencilerle arkadaşlık etseler de çoğunlukla kendileri gibi mülteci öğrencilerle bir araya gelip arkadaşlık kurmayı tercih ettikleri ve okulda bu durumun bir türlü aşlamadığı sonucu görülmüştür. PD4 bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

'En büyük sorun bu bence. Bu öğrenciler her boş kaldıklarında kendileri bir araya geliyorlar. Bu ihtiyaçlarını kendi aralarında gidermeye çalışıyorlar. Bizim öğrencilerden de arkadaş oldukları var tabi ama çoğunlukla kendi aralarında bir araya geliyorlar.'

3.Mülteci Öğrencilerin Akademik Durumu:

Mülteci öğrencilerin akademik durumu teması altında yer alan mülteci öğrencilerin genel akademik durumları, mülteci öğrencilerde akademik başarısızlıklarının nedenleri, kodlarına yer verilmiştir. Her bir kod alt başlık olarak incelenmiş ve katılımcıların görüşlerinden alıntılar ile desteklenmiştir.

3.1.Mülteci Öğrencilerin Genel Akademik Durumları: Okul psikolojik danışmanlarının görüşlerine göre, mülteci öğrenciler arasında akademik anlamda başarılı öğrenciler olsa da, genel anlamda büyük bir bölümünün akademik açıdan başarısız oldukları sonucu görülmüştür. Bu durumu PD6 şu şekilde ifade etmiştir:

'Her okulda olduğu gibi mülteci öğrencilerde de başarılı olabilecek bir kesim var. Ama işin aslına baktığımızda genel anlamda başarısızlık hakim diyebiliriz.'

3.2.Mülteci Öğrencilerin Yaşadığı Akademik Başarısızlığın Nedenleri: Okul psikolojik danışmanlarının görüşlerine göre, mülteci öğrencilerin akademik başarısızlık yaşamalarının altında yeterli düzeyde Türkçe bilmiyor olmaları, sosyal uyum problemleri yaşamaları olduğu sonucu görülmüştür. Bu durum PD9'un ifadesinde şu şekilde belirtilmiştir:

'Dil problemi yaşamaları ve sosyal uyum problemlerinin mevcut olması bu öğrencilerin akademik başarılarını da etkiliyor. Türkçeye ilgili sıkıntı yaşayan öğrencilerin ciddi akademik eksiklikleri mevcut. Çok az bir bölümü akademik başarı anlamında başarılı.'

Okul içerisinde mülteci öğrencilerin akademik başarılarından ziyade sosyal anlamda uyum sağlamalarına daha çok odaklanıldığı görülmüştür. Mülteci öğrenciler ile ebeveynlerinin yaşadıkları çevreye ve ülkeye uyum sağlamalarının öncelikli sıraya konulduğu, bu öğrencilerin akademik başarılarının sonraki adım olarak kaldığı bunun sonucunda ise mülteci öğrencilerin akademik anlamda yeterli başarıyı gösteremediği görülmüştür. Bu durum PD6'nın şu ifadelerinde belirtilmektedir:

'Bizler çünkü çocukların uyum sağlamalarına odaklanmış bulunmaktayız. Kendilerine, ailelerine ve ülkemize yararlı, uyumlu birey olsunlar diye. Tabi bu da akademik olarak geride kalmış hissiyatını yaşıyor.'

4.Mülteci Öğrencilerin Ebeveynleri:

Mülteci öğrencilerin ebeveynleri teması altında yer alan, mülteci öğrencilerin ebeveynlerinin yaşadığı sorunlar, ebeveynlerin okul ile iletişimleri kodları bu bölümde ele alınacaktır.

4.1.Mülteci Öğrencilerin Ebeveynlerinin Yaşadığı Sorunlar: Okul psikolojik danışmanlarının görüşlerine göre, mülteci öğrencilerin ebeveynlerinin çocuk sayısının fazla olması, düşük sosyo-ekonomik durum, yeterli düzeyde Türkçe bilmiyor olmaları, kültür farklılıkları gibi konularda sorun yaşadıkları görülmüştür. Mülteci ebeveynlerin savaş ortamından gelmeleri dolayısıyla temel amaçlarının hayatta kalmak ve yaşamlarını idame ettirmek oldukları bu nedenle de çocuklarının eğitimleri ile ilgilenmeye öncelik veremedikleri PD6'nın şu ifadesinde belirtilmiştir:

'...Ya da eğitime ya da çocuklarına olan bakış açıları çok farklı. Tabi bu biraz da kültür farkı, biraz da savaştan ve can telaşından diyebilirim. Çünkü şu an onlar için birinci öncelik canlarını koruma ve karınlarını doyurma.'

Mülteci çocukların Türkçeyi ebeveynlerine oranla daha iyi öğrendikleri, ebeveynlerin ise Türkçe konuşabilme noktasında çocukları kadar ileri düzeyde olamamalarından kaynaklı olarak okul ile iletişim kurmakta zorlandıkları, psikolojik danışmanların mülteci ebeveynlerine bilgi vermek, yardımcı olmak istemeleri durumunda iletişim kuramadıkları sonucu PD4'ün şu ifadesinde belirtilmiştir:

'Çocuklar uzun süre Türkiye'de kaldıkları için Türkçeyi oldukça iyi öğrenmiş durumdadır ama ebeveynleri öyle değil. Bir konuda bilgi vermek, yardım etmek istediğimiz zaman velilerle iletişim kuramıyoruz.'

4.2. Ebeveynlerin Okul ile İletişimleri: Okul psikolojik danışmanlarının görüşlerine göre mülteci öğrencilerin ebeveynlerinin okul ve öğretmenler ile olan iletişimlerinin oldukça zayıf olduğu, çocuklarının akademik başarıları konusunda çok ilgisiz oldukları sonucu görülmüştür. PD5 aşağıda yer alan ifadesinde bu durumu şu şekilde belirtilmiştir:

'Birçoğu veli olmanın öğrenciyi okula bırakmak ve almaktan ibaret olduğunu sanıyor. Birçoğu da zaten görüşmeye gelmiyor.'

Mülteci öğrencilerin velilerinin, çocuklarının okul içerisindeki akademik başarıları ile ilgilenmedikleri ve bu yönde bir beklenti geliştirmemelerinden kaynaklı olarak, ev içerisinde de çocuklarına akademik anlamda destek ve yardım etme noktasında özverili davranmadıkları, bu konuda okuldaki öğretmenlerle iletişim kurma gereksinimi duymadıklarını PD9 şu sözlerle ifade etmiştir:

'Veliler maalesef biz talep etmeden bizimle iletişime geçmiyor. Çocuklarından akademik başarı beklentileri yok ne yazık ki. Bu nedenle çocuklarını evde destekleyici tutumları da yok.'

5.Eğitim Sistemi İçerisinde Mülteci Öğrencilerin Entegrasyonu:

Eğitim sistemi içerisinde mülteci öğrencilerin entegrasyonu teması altında yer alan, okul psikolojik danışmanları tarafından yapılan çalışmalar, rehberlik hizmetleri çerçevesinde mülteci öğrencilere yönelik çözüm önerileri, okul bazında mülteci öğrencilere yönelik çözüm önerileri kodları bu bölümde ele alınacaktır.

5.1.Okul Psikolojik danışmanları tarafından yapılan çalışmalar: Okul psikolojik danışmanlarının görüşlerine göre, psikolojik danışmanların rehberlik çerçeve planlarında yer alan etkinlikleri tüm okula uyguladıkları gibi mülteci öğrencilere de uyguladıkları ama yoğunlukla duyguları tanıma ve ifade etme, duygu düzenleme, kendini ifade etme, sosyal becerileri geliştirme, çatışma çözme, öfke kontrolü, psikolojik sağlamlık konularında mülteci öğrencilere çalışmaların yapıldığı görülmüştür. PD7 bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

'Daha çok duygulara yönelik çalışmalar yaptım. Duygu tanıma, duyguları ifade etme ile ilgili çalışmalar, psikolojik sağlamlık, duygu düzenleme, duygu tanıma, sosyal beceriler, kendini doğru ifade etme, çatışma çözme, akran zorbalığı ve öfke kontrolü ile ilgili çalışmalar yaptım.'

Mülteci öğrencilerin okula ve çevreye uyumlarının kolaylaşması diğer öğrencilerle sosyal ilişkilerinin güçlenmesi açısından tüm öğrencilere mülteci, göç, Türkiye'nin kültürü konularında seminerlerin de verildiği sonucu görülmüştür. PD4 bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

'Bizler zaman zaman mülteci, göç gibi konularda öğrencilere bilgi vermeye çalışıyoruz. İletişim ve Türkiye'nin kültürü konularında bilgilendirici çalışmalar yapıyoruz.'

5.2.Rehberlik hizmetleri çerçevesinde mülteci öğrencilere yönelik çözüm önerileri: Okul psikolojik danışmanlarının görüşlerine göre, mülteci öğrencilerin arkadaşlarına tam olarak uyumunun sağlanamadığı ve buna yönelik olarak mülteci öğrencilerin kendi Türk akranları ile kaynaşması için oryantasyon ve uyum çalışmalarına ağırlık verilmesi gerektiği, mülteci velilerin diğer Türk velilerle kaynaşmasına yönelik olarak etkinliklerin yapılması ve farklı kültürlerin tanıtılması için çalışmaların yapılabileceği önerilerinin sunulduğu görülmüştür. Farklı kültürlerin birbirlerini daha yakından tanımalarının mülteci öğrencilerin uyum sağlamasını kolaylaştırdığı önerisi PD7'nin şu ifadesinde belirtilmiştir:

'...Biz bu kaynaşmayı tam olarak sağlayamadık. Çocukların okula ve Türkiye'ye uyumu sağlandı belki ama bu çocukların kendi Türk akranları ile olan uyumlarının tam olarak sağlandığını düşünmüyorum. Bence bu konuda çalışmalar yapılabilir. Veliler bu konuda kaynaştırmaya çalışılabilir. Suriyeli çocuklar kendi kültürlerini tanıtabilir; bu şekilde iki kültürün de kaynaşması sağlanabilir.'

Mülteci öğrencilere yönelik yapılan çalışmaların yalnız okul bazında sınırlı kalmaması, bu konuda ilgili kurum ve kuruluşlardan destek alınması gerektiği önerisi araştırma kapsamında yer alan sonuçlar arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra yine mülteci öğrencilerle çalışırken daha çok katkı sunmaları açısından psikolojik danışmanlara bu konuda kapsayıcı eğitimlerin verilmesi gerektiği, okul rehberlik programlarının içerisine mülteci öğrencilere yönelik olarak hazırlanan etkinliklerin entegre edilebileceği, mülteci öğrencilere yönelik olarak önyargıları azaltmaya dönük olarak bu öğrencilerin kültürel özellikleri ile ilgili diğer öğrencilerin, öğretmenlerin bilgilendirilmesi gerektiği de PD4'ün şu ifadesinde yer almaktadır:

'Psikolojik danışmanların kapsayıcı eğitim ile ilgili eğitim almaları, kapsayıcı eğitim içerisinde mülteci öğrencilerle ilgili etkinlikler rehberlik programı içerisine entegre edilebilir. Farkındalığı artırma, önyargıları en aza indirme amaçlı çalışmalar sadece okullarla sınırlı kalmamalı diğer kurum ve kuruluşlarla ortak çalışmalar il bütününe yayılmalı.'

Mülteci öğrencilerin iletişim becerilerinin yeterli olmamasından kaynaklı olarak yapılan rehberlik faaliyetlerine etkili katılmadıkları bu nedenle dil becerilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların yapıldıktan sonra akademik başarının artırılması için eğitsel rehberlik faaliyetlerine ağırlık verilmesi

gerekliliği, duygu kontrolü, öfke kontrolü, arkadaşlık ilişkileri konularında sınıf rehberliği çalışmaları ile sosyal ilişkilerinin geliştirilebileceği önerisi de PD7'nin şu ifadesinde yer almaktadır:

'...Öğrenciler uyum sınıflarında Türkçe öğrenmeleri onlar için daha verimli oldu. Buna ek olarak duygu kontrolü, öfke kontrolü, arkadaşlık ilişkileri konularında sınıf rehberliği yapınca çocukların kendine daha çok güveni geldi. Okula kendilerini daha çok ait hissettiler. Bu çalışmalara ağırlık verilebilir.'

Rehberlik Araştırma Merkezlerinin (RAM) belirlediği ve psikolojik danışmanların yıllık rehberlik planlarını hazırlarken baz aldıkları sene başı genel hedefler arasında mülteci öğrencilerin uyumuna yönelik olarak da hedef ya da çalışmaların eklenebileceği önerisini PD6 şu şekilde ifade etmiştir:

'Ramlar bu konuda en azından hedeflerden birini yabancı öğrencilerin uyumu hakkında oluşturabilirler.'

Mülteci öğrencilerin savaş travması sonrası ülkemize geldikleri ve bu nedenle rehberlik faaliyetlerine travma ile ilgili etkinliklerin eklenebileceği ve grup çalışmalarının yapılabilmesi yine psikolojik danışmanlara travma ile ilgili eğitimlerin verilebileceği önerisini PD1 şu şekilde ifade etmiştir:

'Yani bence travma ile ilgili etkinlikler eklenebilir. Travma ile ilgili en azından eğitim verilebilir rehber öğretmenlere hizmet içi eğitimde. Okullarda savaş travması yaşamış çocuklarla grup danışması yapılabilir.'

5.3.Okul bağlamında mülteci öğrencilere yönelik çözüm önerileri: Okul psikolojik danışmanlarının görüşlerine göre, yapılan görüşme sonuçlarına göre, okul bazında mülteci öğrenciler için uyum eğitimlerinin okul genelinde etkinliklerin ve grup çalışmalarının yapılması, velilerin birbirleri ile kaynaşması için toplantıların yapılması, öğretmenlerin bu konudaki farkındalıkların gelişmesi için eğitimler verilmesi, yetkili kurumlar ya da milli eğitime sorunların iletilmesi ve onların da bu konuda kapsamlı çalışmalar yapmaları gerektiği mülteci öğrencilerin uyumlarının kolaylaşmasına yönelik olarak sunulan öneriler arasında görülmüştür. Bu durumu PD8 şu ifadesinde belirtmiştir:

'Yanlış yargı ve olumsuz tutumları en aza indirmek ve etkili iletişim kurabilmek için bilgilendirme toplantıları, sınıf içi ya da okulun bütününe kapsayan etkinlikler yapılabilir. Yönlendirmeler, eğitimler yapılabilir. Ben mesela bu konuda Antalya'ya eğitime gittiğimde, belirlediğim pek çok sorunu orda iletmıştim. Bunları belirttikten sonra okulumuzda Pctes projesi başlatıldı. Bu sorunları biraz daha belirtmek ve iletmek gerekiyor yetkili kurumlara. Bu kurumların gerekli çalışmaları yapmaları gerekiyor.'

Özellikle sınıf öğretmenlerinin mülteci öğrencileri koşulsuz kabul noktasında güçlü bir tutum sergilemelerinin, bu öğrencilerin hem uyum sağlamalarında hem de sosyal açıdan diğer öğrenciler tarafından kabul edilmesinde yardımcı olduğu sonucu görülmüştür. Bu durum PD9'un şu ifadesinde belirtilmiştir:

'Sınıf rehber öğretmenlerinin payı çok büyük bence. Sınıf öğretmeni o öğrenciyi sınıfta ne kadar çok kabul ediyorsa sınıf da o kadar kabul ediyor. Ama bazen öğretmen akademik başarısı düşük ya da yaramaz olduğu için öğrenciyi istemediği oluyor. Sınıf bunu hissettiğinde arkadaşları da istemiyor. Bu noktada öğretmenlerin diğer öğrenciler gibi görüp aynı muameleyi yapması diğer öğrenciler gibi görmesi de büyük işe yarayacaktır.'

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırma kapsamında mülteci öğrencilerin eğitim sistemi içerisinde yaşadığı problemler ve bu problemlere yönelik olarak çözüm önerileri okul psikolojik danışmanlarının bakış açısıyla ortaya konulmuştur. Ayrıca gerek okul bağlamında gerek rehberlik hizmetleri çerçevesinde yapılan ve yapılabilir çalışmalarla ilişkin değerlendirmeler de bu çalışma kapsamında sunulmuştur. Araştırma sonucunda mülteci öğrencilerin genel anlamda büyük bir kısmının Türkçeyi yeterli düzeyde bilmiyor olmaları nedeniyle, iletişim kurmakta ve sosyal ilişki geliştirmekte zorlandıkları sonucu görülmüştür.

Alanyazına bakıldığında [Narasiah vd. \(2011\)](#) çalışmasında farklı bir ülkeye göç etmek durumunda kalan mülteci çocukların din, dil, ırk, kültür farklılıklarından kaynaklı olarak iletişim kurma ve uyum sağlama konularında sorun yaşadıklarını, ([Moralı 2018; Şimşir ve Dilmaç, 2018; Levent ve Çayak, 2017; Başar, Akan ve Çiftçi, 2018; Tosun, Yorulmaz, Tekin ve Yıldız, 2018; Erdem, 2017; Sarier, 2020; Toprakçı ve Yüce, 2021](#)) 'in çalışmalarında ülkemizdeki mülteci öğrencilerin dil problemi nedeniyle iletişim kurmakta büyük sıkıntı çektikleri ve kendilerini ifade etmekte zorlandıkları sonucu görülmüştür. Araştırma kapsamında mülteci öğrencilerin dil problemleri nedeniyle genel anlamda iletişim kurmakta zorluk çektikleri sonucunun alanyazında yer alan çalışmalar ile tutarlılık gösterdiği görülmektedir.

Çalışma kapsamında ortaya konulan diğer bir sonuca göre; mülteci öğrencilerin kendi ülkelerinde var olan savaşın yaratmış olduğu travmatik yaşantılara maruz kalmaları nedeniyle, sosyal anlamda daha içe kapanık bir yapı sergiledikleri ve bu durumun da bu öğrencilerin iletişim becerilerinde sorun yaşamalarına neden olduğu görülmüştür. Alanyazında yer alan çalışmalara bakıldığında [Şeker ve Aslan \(2015\)](#), yaşadıkları olumsuz deneyimler sonucu travma sonrası stres bozukluğu yaşayan mülteci öğrencilerin uyum sorunu yaşadıklarını, [Rogers-Şırın ve Şırın \(2015\)](#) Suriyeli mülteci öğrencilerin büyük bir kesiminin gerek fiziksel gerek psikolojik pek çok şiddete tanık olduklarını ve bu problemler nedeniyle toplumsal, ruhsal ve duygusal sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını, [Çetin, Çeri, Nasıroğlu, Ceri \(2018\)](#) mülteci öğrencilerde fobi, depresyon, travma sonrası stres bozukluğu gibi psikolojik rahatsızlıkların yaygın görüldüğünü ortaya koymuşlardır. Yine [Sarıkaya \(2014\)](#) araştırmasında, kişinin doğup büyüdüğü toprakları terk edip başka bir ülkeye göç etmesi ve orada göçmen olarak yaşaması durumunun bile travmatik bir deneyim olduğunu ve kişinin yaşamında bu anlamda büyük izler bıraktığını bu bağlamda erken yaşta ülkelerinden ayrılmak zorunda olan mülteci öğrencilerin hem psikolojik hem de davranışsal anlamda pek çok sorun alanı ile karşı karşıya kalabildiklerini belirtmiştir. Bu doğrultuda araştırma sonuçları ile alanyazında yer alan çalışma sonuçlarının birbiri ile tutarlılık gösterdiği, yaşanan travmatik deneyimlerin mülteci çocukların pek çok problem alanı ile karşı karşıya kalmasına neden olduğu ve bu durumun da bu öğrencilerde içe kapanma ve iletişim kurmakta güçlük çekme gibi problemlere neden olduğu söylenebilir.

Mülteci öğrencilerin yeterli seviyede Türkçe konuşmıyor, psikolojik danışmanların da Arapça bilmiyor olması nedeniyle, psikolojik danışmanların mülteci öğrencilerin duygu ve düşüncelerini anlamakta zorlandıkları ve bu öğrencilere psikolojik destek sunma noktasında güçlük yaşadıkları sonucu görülmüştür. [Kağnıcı \(2017\)](#) mülteci öğrencilere yönelik sunulmak istenen psikolojik desteğin, kültürel engeller nedeniyle etkili verilemediğini, [Türk, Kaçmaz, Türnüklü ve Tercan\(2018\)](#) mülteci öğrencilerin içinde yaşadıkları sorunlarla baş edebilmesinde okul psikolojik danışmanlarının fonksiyonlarının önemli olduğunu, [Özdemir \(2017\)](#) mülteci öğrencilerin problemlerle mücadele etme, sosyal uyum sağlayabilme, psikolojik sağlamlıklarının güçlendirilmesi konusunda psikolojik destek almalarının önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu anlamda araştırma sonucunda yer alan bulgular ve alanyazın karşılaştırıldığında, okul psikolojik danışmanlarının mülteci öğrencilere yönelik psikolojik desteklerinin, bu öğrencilerin ruhsal ve sosyolojik anlamda iyi oluşlarının devam etmesi ve sürdürülmesinde oldukça önemli olduğu; ancak dil problemi nedeniyle etkili iletişim kurulamaması ve farklı kültüre ait öğrencilerin dünyasına girmenin zorluğu gibi etkenler nedeniyle, üzerinde psikolojik danışma ya da sınıf rehberliği gibi farklı çalışmalarla desteklenmesi gereken bir durum olduğu söylenebilir.

Yapılan çalışmada mülteci öğrencilerin kendilerini ifade etme noktasında yetersiz olmaları nedeniyle ani öfke patlamaları yaşadıkları ve daha dürtüsel hareketlerde buldukları sonucu görülmüştür. Alanyazında [Şeker ve Aslan \(2015\)](#) mülteci öğrencilerin depresyon, travma sonrası stres bozukluğu, aşırı uyarılma hali gibi sorunlar yaşadıklarını, [Kopala, Esquivel ve Bastiste \(1994\)](#), mülteci çocukların kendilerini ifade edememe, öfke kontrolü, saldırganlık gibi davranış sorunları sergilediklerini, [Kaştan\(2015\)](#) göç etmek zorunda olan mülteci öğrencilerin göç ettikleri bölgelerdeki eğitim kurumlarında uyum sorunları yaşayabildiklerini, belirtmiştir. Yine [Uyanık \(2019\)](#) araştırmasında mülteci öğrencilerin dil ve iletişim problemi, akran zorbalığı, dışlanma, okul ortamında fiziksel şiddete başvurma, okula ve sınıfa uyum sorunu yaşama gibi problemler yaşadıkları sonucunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda araştırma sonucunda yer alan bulgular ile alanyazında yer alan çalışmaların benzerlik gösterdiği, kendini anlatamayan, derdini ifade edemeyen mülteci öğrencilerin bunun sonucunda uyum

güçlüğü, öfke kontrolü, iletişimsizlik, düşük problem çözme becerisi, şiddet ve saldırganlık gibi sorun alanlarıyla karşı karşıya kaldığı söylenebilir.

Mülteci öğrencilerin okul içerisinde Türk öğrencilerle arkadaşlık ediyor olmalarının yanı sıra, çoğunlukla kendileri gibi mülteci öğrencilerle bir araya gelip arkadaşlık kurmayı tercih ettikleri ve bu durumun okullarda yeterli düzeyde aşılamadığı sonucu görülmüştür. [Tosun, Yorulmaz, Tekin ve Yıldız \(2018\)](#) mülteci öğrencilerin Türkçe bilmiyor olmalarının sosyal yaşamlarını olumsuz yönde etkilediğini, [Şimşir ve Dilmaç \(2018\)](#) ülkemizde eğitim alan mülteci öğrencilerin Türkçe bilmemeleri nedeniyle öğretmenleri ve arkadaşları ile iletişim sorunları yaşadıklarını, [Öztürk \(2018\)](#) okuldaki diğer öğrencilerin mülteci öğrencileri içlerine alma konusunda problem yaşadıklarını araştırmalarında ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda araştırma sonucunda yer alan bulgular alanyazında yer alan çalışmalar ile kıyaslandığında mülteci öğrencilerin dil becerilerinin yeterli düzeyde olmamasından kaynaklı olarak, sosyal ilişki kurmakta zorlandıklarını, çevresiyle rahat iletişim kuramadıkları için yoğunlukla daha kolay anlaşabildikleri mülteci öğrencilerle sosyal ihtiyaçlarını karşıladıkları söylenebilir.

Araştırma sonucunda mülteci öğrencilerin Türkçeyi yeterince öğrenmeden eğitim sistemine dahil oldukları, bunun sonucunda ise bu öğrencilerin genel anlamda akademik başarısızlık ve sınıf ortamına uyum sağlayamama gibi sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Yine mülteci öğrencilerin ebeveynlerinin de çocuklarının eğitimlerine yönelik ilgilerinin oldukça az olduğu görülmüştür. Alanyazına bakıldığında [Moralı \(2018\)](#) mülteci öğrencilerin Türkçe diline hakim olmamaları, sınıf ortamına uyum sağlayamamaları ve aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmaması gibi nedenlerle sorun yaşadıklarını, [Şimşir ve Dilmaç\(2018\)](#) ülkemizde eğitim alan mülteci öğrencilerin Türkçe bilmemeleri nedeniyle dersi anlama, okuma-yazma konusunda sıkıntılar, derse karşı ilgisizlik, motivasyon eksikliği ve akademik başarısızlık yaşadıklarını aynı zamanda sosyal uyum konusunda zorlandıklarını, [Başar, Akan ve Çiftçi \(2018\)](#) mülteci öğrencilerin yaşadıkları dil problemi nedeniyle iletişim sorunları yaşadıklarını, öğrencilerin eğitim sürecinde verilen mesajı alamadığı için sınıf içinde kendi soyutladığı, bu nedenle de uyum sorunları yaşadıklarını, [Tosun, Yorulmaz, Tekin ve Yıldız \(2018\)](#) mülteci öğrencilerin Türkçe bilmiyor olmaları nedeniyle sosyal yaşamdan, akademik başarıya kadar pek çok alanda sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda araştırmanın sonuçları ile alanyazında yer alan çalışmaların birbirini destekler nitelikte olduğu, mülteci öğrencilerin Türkçe okuma-yazma, konuşma konusunda yaşadıkları eksiklikler ve ebeveynlerinin de bu konuda yeterli çabayı göstermemeleri nedeniyle akademik başarı gösterme noktasında zorlandıkları, öğretmenleri ve arkadaşları ile iletişim kurma noktasında güçlük yaşadıkları, sınıf içerisinde dersi anlayamadığı için derse katılmadıkları ve içlerine kapanık bir tutum sergiledikleri, ebeveynlerinin de bu noktada çocuklarının eğitimi için okuldan destek almadıkları söylenebilir.

Çalışma sonucunda, sınıf öğretmenlerinin mülteci öğrencileri güçlü koşulsuz kabullerinin, bu öğrencilerin hem uyum sağlamalarında hem de sosyal açıdan diğer öğrenciler tarafından kabul edilmesinde yardımcı olduğu sonucu görülmüştür. [Johnson \(2003\)](#) 21.yy'da eğitim kurumlarının insan hakkı, eşit eğitim hakkı gibi kavramlara duyarlı, farklılıklara karşı saygılı, hoşgörülü, kabul edici bir eğitim ortamını öğrencilere sağlamak zorunda olduğunu belirtmiştir. [Erdoğan \(2015\)](#) ülkemizde yaşayan mülteci çocukların yakın gelecekte kendi ülkelerine dönmeleri durumunun pek olanaklı olmadığını bu nedenle eğitim ortamlarında uyumlu, barışçıl ve etkili bir iklimin oluşması için birtakım faaliyetlerin yapılması gerektiğini, [Bektaş ve Başbay \(2009\)](#), eğitim-öğretim süreci planlanırken dil, din, ırk, cinsiyet, yaşantı, etnik köken, dünya görüşü, sınıf, cinsel yönelim gibi farklılıklara sahip öğrencilerin de göz önüne alınarak kültüre duyarlı eğitim anlayışının ön plana çıkarılması gerektiğini belirtmiştir. Alanyazında yer alan bilgiler ışığında, mülteci öğrencilerin sınıf ortamına ve eğitim sürecine uyum sağlamalarında kültüre duyarlı eğitim anlayışının etkili bir yeri olduğu, sınıf öğretmenlerinin farklı kültürel yapıya sahip öğrencilere yönelik bakış açılarının diğer öğrencilerin bakış açılarını da etkilediği ve öğretmenlerin sahip olduğu çok kültürlü bakış açısının bu noktada oldukça önemli olduğu söylenebilir.

Araştırma sonuçları doğrultusunda mülteci öğrencilerin karşı karşıya kaldıkları en büyük sorunun dil problemi olduğu ve bu öğrencilerin öncelikli Türkçeyi öğrenmelerinin oldukça önemli olduğu, mülteci ebeveynlerinin ise kültür farklılıkları nedeniyle önyargı ve ırkçılık gibi sorunlarla karşı karşıya kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda;

- Mülteci öğrencilerin Türkçe öğrenebilmeleri için Halk eğitim merkezlerinde kursların ve okullarda uyum sınıflarının açılması,
- Mülteci öğrencilerin uyumunun kolaylaşması ve diğer öğrencilerle sosyal ilişkilerinin güçlenmesi açısından tüm öğrenci ve öğretmenlere mülteci, göç, Türkiye'nin kültürü konularında seminerlerin verilmesi; bu sayede çok kültürlü bakış açısının yerleştirilmesi,
- Mülteci velilerin diğer Türk velilerle kaynaşmasına yönelik olarak toplantı, kermes vb. etkinliklerin yapılması ve farklı kültürlerin tanıtılmasına yönelik olarak çalışmaların yaygınlaştırılması, önerilmektedir.

Okul psikolojik danışmanlarının rehberlik çerçeve planlarında bulunan tüm faaliyetleri mülteci öğrencilerle de çalıştıkları, ama yoğunlukla duyguları tanıma ve ifade etme, duygu düzenleme, kendini ifade etme, sosyal becerileri geliştirme, çatışma çözme, öfke kontrolü, psikolojik sağlık konularında çalışmalar yaptıkları görülmüştür. Bu doğrultuda okul psikolojik danışmanlarının mülteci öğrencilere yönelik yaptıkları çalışmaların önem arz ettiği söylenebilir. Bu bilgiler ışığında;

- Okul psikolojik danışmanlarının mülteci öğrencilere yönelik olarak kapsayıcı eğitimler alması,
- RAM'ın sene başında belirlediği genel hedefler arasında mülteci öğrencilerin uyumuna yönelik olarak çalışmaları içeren hedeflerin eklenmesi,
- Mülteci öğrencilerin dil becerilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların yapıldıktan sonra akademik başarılarının artırılması için eğitsel rehberlik faaliyetlerine ağırlık verilmesi,
- Mülteci öğrencilerin sosyal ilişkilerinin geliştirilmesi için bu öğrencilerle duygu kontrolü, öfke kontrolü, arkadaşlık ilişkileri konularında sınıf rehberliği çalışmalarının yapılması,
- Savaş travması sonrası ülkemize göç etmek durumunda kalan mülteci öğrencilere yönelik olarak, rehberlik faaliyetlerine travma ile ilgili etkinliklerin eklenmesi, psikolojik danışmanlara travma ile ilgili eğitimlerin verilmesi, önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Başar, M., Akan, D. & Çiftçi, M. (2018). Mülteci öğrencilerin bulunduğu sınıflarda öğrenme sürecinde karşılaşılan sorunlar. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(5), 1571-1578. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.427432>.
- Başbay, A., & Bektaş, D. Y. (2009). Çok kültürlülük bağlamında öğretim ortamı ve öğretmen yeterlikleri. *Eğitim ve Bilim*, 34, 30-43.
- Ceri, V., Nasıroğlu, S., Ceri, M., & Çetin, F. Ç. (2018). Psychiatric morbidity among a school sample of Syrian refugee children in Turkey: a cross-sectional, semistructured, standardized interviewbased study. *Journal Of The American Academy Of Child & Adolescent Psychiatry*, 57(9), 696-698. 10.1016/j.jaac.2018.05.019 .
- Erdem, C. (2017). Sınıfında mülteci öğrenci bulunan sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları öğretimsel sorunlar ve çözüme dair önerileri. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 26-42.
- Erdoğan, M. M. (2015). Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Güneş, B. (2019). İnsan hakları bağlamında göç ve mülteciler. (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Johnson, L. S. (2003) The diversity imperative: building a culturally responsive school ethos. *Intercultural Education*, 14(1), 17-30. <https://doi.org/10.1080/1467598032000044629>.
- Kağnıcı, D. Y. (2017). Suriyeli mülteci çocukların kültürel uyum sürecinde okul psikolojik danışmanlarına düşen rol ve sorumluluklar. *Elementary Education Online*, 16(4). <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.342990>
- Kaştan, Y. (2015). Türkiye' de göç yaşamış çocukların eğitim sürecinde karşılaşılan problemler. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*. 2(4), 216-229.
- Kirmayer, L. J., Narasiah, L., Munoz, M., Rashid, M., Ryder, A. G., Guzder, J., Hassan, G., Rousseau, C., & Pottie, K. (2011). Common mental health problems in immigrants and refugees: general approach in primary care. *Canadian Medical Association Journal*, 183(12), 959-967. <https://doi.org/10.1503/cmaj.090292>.
- Kopala, M., Esquivel, G., & Baptiste, L. (1994). Counseling approaches for immigrant children: facilitating the acculturative process. *The School Counselor*, 41(5), 352-359.
- Levent, F., & Çayak, S. (2017). Türkiye'de Suriyeli öğrencilerin eğitimine yönelik okul yöneticilerinin görüşleri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 21.

- Leymun, Ş.O., Odabaşı, F., &Yurdakul, İ.K. (2017). Eğitim ortamlarında durum çalışmasının önemi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 367-385.
- Moralı, G. (2018). Suriyeli mülteci çocuklara Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde karşılaşılan sorunlar. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 1426-1449. <https://doi.org/10.26466/opus.443945>.
- Özdemir, H. (2017). Suriyeli göçmen çocukların eğitimi ve dil öğretiminin önemi: Uluslararası gönüllülük esaslı bir proje olarak "Paper Airplanes". In *Uluslararası göç ve çocuklar*.287-291.
- Öztürk, F. Z. (2018). Mülteci öğrencilere sunulan eğitim-öğretim hizmetinin sosyal bilgiler öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Anadolu Journal Of Educational Sciences International*, 8(1), 52-79.
- Sarıer, Y. (2020). Türkiye'de mülteci öğrencilerin eğitimi üzerine bir meta-sentez çalışması: sorunlar ve çözüm önerileri. *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 3(1), 80-111.
- Sarıkaya, H.S. (2014). Belçika Flaman bölgesi eğitim sisteminde Türk kökenli çocukların yaşadığı temel eğitim sorunlarının incelenmesi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 8, 246-260.
- Sayın, Y., Usanmaz, A., & Aslangiri, F. (2016). Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: *Suriye Göçü Örneği*.18(31).1-13.
- Sirin, S. R. & Rogers-Sirin, L. (2015). *The Educational And Mental Health Needs Of Syrian Refugee Children*. Washington, DC: Migration Policy Institute.
- Şeker, B. D., &Aslan, Z. (2015). Eğitim sürecinde mülteci çocuklar: sosyal psikolojik bir değerlendirme. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 8(1), 86-105.
- Şimşir, Z. & Dilmaç, B. (2018). Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim gördüğü okullarda öğretmenlerin karşılaştığı sorunlar ve çözüm önerileri. *Elementary Education Online*, 17(3). doi 10.17051/ilkonline.2018.419647.
- Tavşancıl, E., &Aslan, A. E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Toprakçı, E. ve Yazıcı, B. (2021). *OECD Ülkeleri ve Türkiye'de Mülteci Eğitimi / Refugee education in OECD countries and Turkey*. VII. TURKCESS Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimler Kongresi. 01-03 Eylül 2021. KKTC. VII. TURKCESS Toplumsal Değişim ve İnovasyon" Tam Metin Kitabı, e-ISBN: 9786258499155. ss. 172-189. Erişim: <https://www.erdaltoprakci.com.tr/wp-content/uploads/2021/11/turkcess-sadece-bizim-bildiri.pdf>
- Tosun, A., Yorulmaz, A., Tekin, İ., &Yıldız, K. (2018). Mülteci Öğrencilerin Eğitim Sorunları, Eğitim ve Din Eğitiminden Beklentileri: Eskişehir Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1).
- Türk, F., Kaçmaz, T., Türnüklü, A., & Tercan, M. (2018). Okul Psikolojik Danışmanlarının Penceresinden Türk ve Suriyeli İlkokul Öğrencilerinin Gruplararası Empati Deneyimlerinin İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 17(2). 10.17051/ilkonline.2018.419304.
- UNHCR (2017). The 1951 Convention relating to the status of refugees and its 1967 protocol. <https://www.refworld.org/docid/4ec4a7f02.html> internet adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 10.11.2021.
- Uyanık, A. (2019). *Mülteci öğrencilerin eğitim gördüğü okullardaki rehberlik ihtiyaçlarının rehber öğretmen görüşlerine göre incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye.
- WMR (2020). Migration and immigrants: A global perspective. <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2020-turkish-chapter-2>. internet adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi:10.01.2021.
- Yazıcıoğlu, Y., &Erdoğan, S. (2004). SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yin, K.R. (2003). Case study research design and method. *Applied Social Research Methods Series*, 5(1), 19-53.